

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

“ธรรมทั้งหลาย มีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จด้วยใจ”^๑ จิตหรือใจเป็นธรรมชาติที่ฝึกได้ แต่จะฝึกได้ยาก ดังนั้น การฝึกจิตที่ควบคุมได้ยาก เปลี่ยนแปลงง่าย ชอบใฝ่หาแต่อารมณ์ที่ปรารถนา จัดว่าเป็นความดี เพราะจิตที่ฝึกแล้วย่อมนำสุขมาให้ ผู้มีปัญญาควรรักษาจิต ที่เห็นได้ยาก ยิ่ง ละเอียดยิ่ง ชอบใฝ่หาแต่อารมณ์ที่ปรารถนา เพราะจิตที่คุ้มครองแล้วย่อมนำสุขมาให้^๒ จิตที่ได้อบรมแล้ว ทุกข์ครอบงำไม่ได้” จึงถือว่าจิตเป็นศูนย์กลางแห่งกิจกรรมของชีวิต มีความกว้างขวาง ซับซ้อนและลึกซึ้ง เป็นสิ่งที่ให้คุณค่าและความหมายแก่ชีวิตมนุษย์อย่างยิ่ง

วัตถุดิบของทั้งหลายที่ปรากฏอยู่ในโลกและความประพฤติดของมนุษย์ทั้งหลายนั้นย่อมมีทั้งงดงามแปลกประหลาด น่าพิศวง และน่าสยดสยองล้วนสำเร็จได้ด้วยจิต^๓ จิตจึงมีอิทธิพลและบทบาทในการกำหนดวิถีของบุคคล เช่น คนจะดี เก่ง ได้ ก็มาจากจิต ความเป็นอัจฉริยะก็มีต้นกำเนิดมาจากจิตใจ อัลเบิร์ต ไอน์สไตน์ ไม่ได้มีตาดีกว่าคนอื่น ก็เห็นแสงเท่า ๆ คนทั่วไป โมซาร์ท ไม่ได้มีหูตีกว่าคนอื่น ดา วินชี ก็ไม่ได้มีมือที่เหนือกว่าคนอื่น แต่จังกิมก็ไม่ได้มีลิ้นอันทรงประสิทธิภาพเหนือมนุษย์ ไทเกอร์ วูด ก็ไม่ได้มีกายที่พิเศษกว่าปกติ แต่สิ่งที่พวกเขามีความแตกต่างคนอื่นก็คือ “จิตใจ”^๔ พระเวทศักดิ์สิทธิ์ทำร้ายพระพุทธเจ้า องค์คุณมาลกล้ำค่าคนเป็นร้อย ๆ เพราะจิตไม่ได้รับการฝึกฝนปฏิบัติ

จิตที่ถูกเผาอยู่ด้วยไฟคือ โลภะ โทสะ และโมหะ ทำให้คุณภาพชีวิต รวมถึงการงาน สังคม ด้อยคุณภาพไปด้วย หลักของพุทธศาสนาเรียกว่าเป็นไปตามเหตุปัจจัย มนุษย์ยังคงอยู่ในวัฏจักรแห่งความดีบ้างชั่วบ้าง จึงมีอาจพ้นทุกข์ไปได้โดยสิ้นเชิง ความทุกข์เป็นสิ่งที่บุคคล

^๑ พ.ร. (ไทย) ๒๕/๑/๑๑.

^๒ พ.ร. (ไทย) ๒๕/๓๓-๓๓/๑๓-๑๘.

^๓ ม.มู. (ไทย) ๑๒/๓๖๕/๔๐๔.

^๔ พระอนุรุทธเถระ, พระอภิธรรมัตถสังคหะ ปริเฉทที่ ๑ จิตปรมัตถ์, รวบรวมโดย วรรณสิทธิ์ ไวทยะเสรี, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ทิพยวิสุทธิ์, ๒๕๕๑), หน้า ๒๓.

^๕ สม สุจิรา, ศาสตร์แห่งการรู้ทันตนเอง, พิมพ์ครั้งที่ ๒๒, (กรุงเทพมหานคร : สายรุ้งกิจโรงพิมพ์, ๒๕๕๑) หน้า ๑๑๔.

พยายามหลีกเลี่ยง ส่วนความสุขเป็นสิ่งที่แสวงหา แต่ทำไมมนุษย์จึงพบแต่สิ่งที่พยายามหลีกเลี่ยง และรู้สึกว่าได้เหนื่อยเหลือเกินซึ่งสิ่งที่แสวงหา หรือเป็นเพราะแสวงหาผิดวิธี

ถ้ายังไม่รู้ว่าอะไรเป็นอะไร ไม่มีความรู้เกี่ยวกับสิ่งที่ตนเข้าไปเกี่ยวข้อง แม้แต่ระบบชีวิต ซึ่งหมายถึงกายและจิต มนุษย์ก็ยังไม่รู้จักความเป็นจริง แล้วก็ไม่สามารถรู้แนวทางไปสู่การปฏิบัติเพื่อแก้ปัญหาของมนุษย์ได้ ความติดขัด ความคับข้องหรือสภาพที่บีบคั้นต่าง ๆ หรือความทุกข์ทั้งหลาย ซึ่งคือปัญหาต่อการที่จะอยู่รอดหรือการที่มีชีวิตอยู่ด้วยดี ก็ไม่อาจหมดไปได้ การแก้ไขปัญหาคือต้องแก้ที่ต้นเหตุแท้จริง ซึ่งก็คืออยู่ที่การสร้างความเข้าใจให้รู้เท่าทันจิตและสิ่งที่เกี่ยวข้องว่าเป็นอย่างไร และอีกส่วนหนึ่งการฝึกฝนอบรมจิต รู้จักวิธีที่จะประพฤติปฏิบัติเกี่ยวกับการควบคุม การสำรวมระวัง และตั้งเป้าหมายในทางที่จะเป็นประโยชน์อย่างแท้จริงแก่ชีวิตของตนเองและสังคม ดังนั้น การศึกษาเรื่องจิตในพุทธศาสนาเถรวาทจึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการปูพื้นฐานความเข้าใจที่ถูกต้องเพื่อแก้ปัญหาคุณภาพชีวิตที่แท้จริง

แน่นอนว่าในปัจจุบันไม่มีเฉพาะพุทธศาสนาเถรวาทเท่านั้นที่ศึกษาเรื่องจิตกันอย่างกว้างขวาง แม้แต่พุทธศาสนานิกายเซนก็ได้ยึดถือเป็นแนวทางในการดำรงชีวิตเลยทีเดียว เพราะยึดถือว่า จำเดิมแต่พระตถาคตได้ทรงมอบธรรมะ แก่พระมหากาศยปะ (กัสสปะ) มาจนกระทั่งถึงทุกวันนี้ จิตได้ถูกถ่ายทอดด้วยจิตตลอดมา และจิตเหล่านี้ล้วนแต่เป็นจิต ๆ เดียวกัน^๖

เซนไม่สนใจภาวะเปลือกนอก (ความแปดเปื้อน) ของจิต เช่น ความโลภ โกรธ หรือรัก แต่จะชี้ตรงไปยังจิตส่วนลึกที่สุด เมื่อตัวรู้ (จิต) กับสิ่งที่ถูกรู้ (วัตถุ) กลายเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน หรือเมื่อจิตกลายเป็นความตระหนักรู้บริสุทธิ์ (Pure Self-Awareness) ในความตระหนักรู้อันนี้จะไม่มีความแปดเปื้อน (Artificiality) จะไม่มีกระบวนการสร้างความคิด (Conceptualization) และไม่มีมนทัศน์ด้านคู่ (Dualistic Idea) ใด ๆ เกิดขึ้น จิตในระดับลึกที่สุดนี้ ถ้าได้รับการฝึกฝนต่อไปจนถึงที่สุดก็จะนำไปสู่อิสรภาพ การฝึกฝนจิตส่วนลึกก็คือการกำจัดอุปาทานทั้งหลาย แม้ในระดับที่ละเอียดอ่อนให้สิ้นไป เมื่อนั้นจิตย่อมเข้าถึงแก่นแท้ของพุทธะ” นิกายเซนสรุปว่า “โลกไม่ใช่ อะไรอื่นนอกจากจิตของตนเอง”^๗

^๖ พุทธทาสภิกขุ, คำสอนของอวงโป, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๓), หน้า ๖๕.

^๗ สุมาลี มหณรงค์ชัย, พุทธศาสนามหายาน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๔๖), หน้า ๓๔๓.

^๘ ไชเชต ไชดาโร ชูชุกิ, คัมภีร์มหายานลังกาวตารสูตร, แปลโดย พระศรีคัมภีรญาณ (สมจินต์ สมุมาปญโญ), (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๖.

พุทธศาสนาเถรวาท พุทธศาสนานิกายเซน หรือพุทธศาสนาทุกนิกายก่อกำเนิดในอินเดียเพราะเป็นต้นกำเนิดของพุทธศาสนา ล้วนมีรากฐานจากที่เดียวกันคือรากฐานความคิดจากการค้นพบสัจธรรมขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ถึงแม้ว่ากาลเวลาผ่านไป ย่อมจะทำให้แนวการสอน และการอธิบายความหลักธรรมได้เบี่ยงเบนไปในการถ่ายทอดธรรมก็ตาม แต่ถึงกระนั้น หลักธรรมอันเป็นแก่นแท้ก็ไม่ได้เปลี่ยนแปลงไป เพราะแก่นของหลักธรรมในพุทธศาสนาก็คือ กระบวนการธรรมชาติดที่พระพุทธเจ้าทรงค้นพบนั่นเอง

ความคิดเห็นของปัจเจกบุคคลที่ดีความหรืออธิบายความทางศาสนาย่อมแตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมก็ได้ คนหนึ่งเข้าใจไปอีกอย่างหนึ่ง อีกคนหนึ่งก็เข้าใจไปอีกอย่างหนึ่ง ต่างฝ่ายต่างก็ยึดถือมติของตนว่าถูกต้อง อย่างไรก็ตามผู้ที่เรียนรู้และยึดถือความเข้าใจเฉพาะแต่ในฝ่ายของตน คือผู้ที่ไม่รู้และไม่เข้าใจอะไรอย่างถ่องแท้ ทั้งนี้เพราะการศึกษาควรจะศึกษาทฤษฎีของทั้งฝ่ายตนเองและฝ่ายอื่น โดยรู้และเข้าใจถึงความหมายที่เป็นของศาสนาหรือนิกายนั้นจริง ๆ ไม่นำเอาความรู้สึกในแบบของศาสนาตนหรือนิกายตนเข้าไปจับ และปราศจากการนำเอาอคติมาใช้ในการอธิบายความ การศึกษาจึงจะเอื้ออำนวยประโยชน์อย่างแท้จริง และเป็นหนทางนำไปสู่ความเข้าใจชัดเจน ดังนั้น การศึกษาพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทและพุทธศาสนานิกายเซนเกี่ยวกับจิต ในลักษณะพัฒนาการอธิบายความนี้ จะทำให้มองเห็นพัฒนาการอธิบายความเรื่องจิตที่มีต่อระบบชีวิตทั้งหมด และสามารถพัฒนามนุษย์ได้อย่างชัดเจน

กระบวนการธรรมชาตินั้น เป็นความเป็นไปตามธรรมชาติของมันอยู่แล้ว สุดแต่ว่าภูมิปัญญาของมนุษย์จะเข้าถึงสัจธรรมนั้นได้เพียงใด การใช้ภาษาอันเป็นบัญญัติโลกในการอธิบายความ ย่อมไม่อาจครอบคลุมความเป็นไปทั้งหมดได้ สิ่งที่พุทธศาสนาเถรวาทนำมาสอนในแนวทางของตนเองยังอธิบายความไม่ชัดเจนและบางอย่างยุ่งยากเกินไป พุทธศาสนานิกายเซนได้นำมาสอนโดยเน้นให้เห็นเด่นชัดขึ้น การศึกษาลักษณะพัฒนาการอธิบายความจะเอื้ออำนวยความรู้ความเข้าใจในเรื่องจิตตามหลักพุทธศาสนาได้มากกว่าที่จะเป็นการศึกษาเพียงฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งข้างเดียว

การศึกษาในลักษณะพัฒนาการอธิบายความนี้จะเป็นการก้าวข้ามจากความเป็นเถรวาทและนิกายเซนสู่ความรู้ความเข้าใจในหลักแนวคิดเรื่องจิตที่เป็นแก่นแท้ของพุทธศาสนาอย่างแท้จริง ดังนั้น จึงศึกษาเพื่อให้รู้และเข้าใจเกี่ยวแนวคิดเรื่องจิตของพุทธศาสนาเถรวาทกับพุทธศาสนานิกายเซน เพื่อสามารถอธิบายพัฒนาการอธิบายความเรื่องจิตในพุทธศาสนานิกายเซน

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องจิตในพุทธศาสนาเถรวาทกับพุทธศาสนานิกายเซน

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาพัฒนาการอธิบายความเรื่องจิตในพุทธศาสนานิกายเซน

๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย

๑.๓.๑ ด้านเนื้อหา

ในการวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาแนวคิดเรื่องจิตในพุทธศาสนาเถรวาทกับพุทธศาสนานิกายเซน เนื้อหาหลักตรงกัน ประกอบด้วย จิตในพุทธศาสนา ลักษณะของจิต กระบวนการรับรู้ของจิต การพัฒนาจิตในพุทธศาสนาเพื่อเป้าหมายสูงสุดคือพระนิพพาน และพัฒนาการอธิบายความเรื่องจิตในพุทธศาสนานิกายเซน เนื้อหาหลักประกอบด้วย การอธิบายความหมายของจิต ลักษณะการอธิบายความเรื่องจิต การอธิบายความลักษณะของจิต การอธิบายความการรับรู้ของจิต การอธิบายความวิธีการปฏิบัติพัฒนาจิต การอธิบายความชาโตริประสพการณ์ทางจิต การอธิบายความวิธีการปฏิบัติแบบมุ่งตรงสู่เป้าหมาย

๑.๓.๒ ด้านเอกสาร

ผู้วิจัยจะทำการศึกษาการอธิบายความเรื่องจิตในพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๕ และคัมภีร์พุทธศาสนานิกายเซน รวมถึงหนังสือ เอกสาร ตำรา วิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๔ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

การอธิบายความ หมายถึงการขยายความเพิ่มเติมเพื่อนำไปสู่ความรู้ความเข้าใจเกิดข้อปฏิบัติพัฒนาจิตได้ถูกต้อง

จิต หมายถึงธรรมชาติที่รู้อารมณ์ ในความหมายทั่วไปว่า หมายถึงความคิด ในพุทธศาสนานิกายเซนให้คำนิยามจิตไปถึงจิตเดิมแท้ ทุกอย่างจะไปสิ้นสุดลงที่จิตแท้จริงหรือความบริสุทธิ์

นิกายเซน หมายถึงนิกายหนึ่งของพระพุทธศาสนาเถรวาทที่มีจุดเริ่มต้นในอินเดีย และแผ่ขยายไปสู่จีนไปเจริญเต็มที่ญี่ปุ่น

๑.๕ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้ค้นคว้าจากงานที่นักวิชาการ และบุคคลทั่วไปที่ได้ค้นคว้าบันทึกเป็นหนังสือ ตำราทางวิชาการ และงานวิจัยต่าง ๆ มีดังต่อไปนี้

๑.๕.๑ เอกสารที่เกี่ยวข้อง

๑. การอธิบายความ

สมภาร พรหมทา^๕ ได้กล่าวไว้ในหนังสือเรื่อง “พุทธศาสนานิกายเซน การศึกษาเชิงวิเคราะห์” ว่า คัมภีร์ทางศาสนาหรือพระวจนะของพระศาสดาในศาสนาถูกบันทึกเอาไว้ในรูปแบบของภาษาอย่างใดอย่างหนึ่ง เนื่องจากภาษามีข้อจำกัด เช่น ไม่สามารถสื่อสารสิ่งที่เราต้องการจะสื่อสารได้ครบถ้วนสมบูรณ์ ในสมัยที่พระศาสดายังมีชีวิตอยู่ เมื่อเกิดการสื่อสารที่ไม่ก่อให้เกิดความเข้าใจตรงกันระหว่างผู้พูดกับผู้ฟัง พระศาสดาก็จะทรงอธิบายซ้ำหรือชี้แจงเพิ่มเติม เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ตรงกับความประสงค์ของผู้สื่อสารยิ่งขึ้น จะพบเหตุการณ์ทำนองนี้ได้ในพระไตรปิฎกของพุทธศาสนา บางครั้งพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมออกไปแล้วผู้ฟังมีความเข้าใจผิด เมื่อทราบก็จะทรงอธิบายหรือชี้แจงเพิ่มเติม จะอย่างไรก็ตาม พระศาสดาในศาสนาต่าง ๆ จะไม่สามารถตามอธิบายหรือชี้แจงข้อคำสอนของท่านได้ทุกเรื่อง เมื่อสิ้นยุคของท่านแล้ว คนรุ่นต่อมาอาจไม่เข้าใจสิ่งที่ท่านตรัสเอาไว้ จึงพยายามอธิบาย ทำความเข้าใจและตีความ การตีความก็คือการอธิบายความนั่นเอง

กิริติ บุญเจือ^๖ ได้กล่าวไว้ในหนังสือเรื่อง “กระบวนการทัศน์กับการตีความ” ว่า การตีความมีมาพร้อมกับการใช้ภาษา การใช้ภาษาก็คือการตีความนั่นเอง มนุษย์เราใช้ภาษาเพื่อแสดงการตีความ อาจจะเป็นการตีความประสบการณ์ของตนเอง หรือตีความประสบการณ์ที่ผู้อื่นเล่าให้ฟัง หรือตีความความคิดหรือความเชื่อที่ได้รับฟังหรืออ่านมา กล่าวสั้น ๆ ได้ว่า ใครจะพูดอะไรก็ต้องตีความความคิดของตนออกเป็นภาษา ผู้ฟังก็ต้องตีความคำพูดออกเป็นความเข้าใจของตน การตีความจึงเป็นธรรมชาติอีกอย่างหนึ่งของมนุษย์ควบคู่กับความสามารถใช้เหตุผล และอันที่จริงมนุษย์ตีความมากกว่าใช้เหตุผล เพราะถ้ายอมรับว่าการใช้ภาษาทุกครั้งเป็นการตีความ บางครั้งใช้

^๕ สมภาร พรหมทา, พุทธศาสนานิกายเซน ศึกษาเชิงวิเคราะห์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๒.

^๖ กิริติ บุญเจือ, กระบวนการทัศน์กับการตีความ, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเซนต์จอห์น, ๒๕๔๗), หน้า ๑.

ภาษาโดยไม่แสดงเหตุผล แต่ก็มี การตีความประจำอยู่ และการใช้เหตุผลก็เป็นการตีความอย่างหนึ่งด้วย คือตีความตามแนวตรรกะ สรุปแล้วการตีความแนบแน่นอยู่ในธรรมชาติของมนุษย์ยังการใช้เหตุผลเสียอีก

โสวितย์ บำรุงภักดี^{๑๑} กล่าวไว้ในบทความเรื่อง “ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับศาสตร์แห่งการตีความ” ว่า การตีความมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ทราบเจตนารมณ์ของผู้แต่งตำรานั้น โดยผู้แต่งตำรากับผู้ตีความวิจารณ์ตำรานั้นมีเจตนาต่างกัน ผู้ตีความตำรานั้นน่าจะเข้าใจความรู้สึกของผู้อ่านตำรานั้นได้ดีกว่าผู้แต่งตำรานั้นเสียด้วยซ้ำ

๒. แนวคิดเรื่องจิตในพุทธศาสนาเถรวาท

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก^{๑๒} ได้กล่าวไว้ในหนังสือเรื่อง “การศึกษาเพื่อความเป็นคนที่สมบูรณ์” ว่า การศึกษาเพื่อให้เป็นคนโดยสมบูรณ์ต้องศึกษาธรรมตามหลักสิกขา ๓ ของพระพุทธเจ้าคือ สีลสิกขา ศีกขาสีล จิตตสิกขา ศีกขาจิต ปัญญาสิกขา ศีกขาปัญญา ดังนั้น เมื่อได้ศึกษาปฏิบัติตามศีล สมาธิ และปัญญา ในพระพุทธศาสนาโดยสมบูรณ์แล้ว ย่อมทำให้เป็นคนโดยสมบูรณ์ แสดงให้เห็นว่าจิตเป็นหนึ่งเรื่องที่ต้องศึกษาอย่างจริงจัง

พุทธทาสภิกขุ^{๑๓} ได้กล่าวไว้ในหนังสือเรื่อง “พุทธทาสยังอยู่ไปไม่มีตาย” ว่ารู้เรื่องวัตถุ รู้เรื่องทางจิตดี แล้วก็รู้เรื่องที่เหนือไปกว่าวัตถุและจิตเป็นระบบธรรมะที่จะใช้เป็นหลักวิชาอันสมบูรณ์ในการที่จะทำจิตให้หายโง่ ทำจิตให้อยู่เหนือความหลอกลวงหรือเสน่ห์อันร้ายกาจของวัตถุ ธรรมะคือความถูกต้องของวัตถุและจิต ซึ่งเป็นหน้าที่โดยตรงโดยเฉพาะที่จะต้องปฏิบัติให้ได้ ยิ่ง ๆ ขึ้นไป จนเป็นปกติมีชีวิตเป็นธรรมะ จิตจึงเป็นหลักธรรมที่สัมพันธ์กับชีวิตมากที่สุด

^{๑๑} ไชเชตซ์ ที. สุสุกิ, *เชนกับวัฒนธรรมญี่ปุ่น*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, แปลโดย จำนงค์ ทองประเสริฐ, (กรุงเทพมหานคร : ศักดิ์โสภารการพิมพ์, ๒๕๔๗), หน้า ๑๘๑-๑๘๒.

^{๑๒} สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, *การศึกษาเพื่อความเป็นคนที่สมบูรณ์*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมดา, ๒๕๕๐), หน้า ๑.

^{๑๓} พุทธทาสภิกขุ, *พุทธทาสยังอยู่ไปไม่มีตาย*, (กรุงเทพมหานคร : คณะอนุกรรมการฝ่ายหนังสืออนุสรณ์ ๑๐๐ ปี, ๒๕๕๑), หน้า ๒๘๔.

พระราชวิสุทธิกวี^{๔๔} ได้กล่าวไว้ในหนังสือเรื่อง “การพัฒนาจิต” ว่า จำเป็นอย่างยิ่งยิ่งที่คนในปัจจุบันจะต้องหันมาสนใจความเจริญทางด้านจิตใจ แล้วช่วยกันพัฒนาจิตใจของตนรวมทั้งชี้นำ ส่งเสริมให้มนุษยชาติในโลกได้พัฒนาจิตของตนเหมือนอย่างในทุกชาติในโลกกำลังพัฒนาบ้านเมืองของตนอยู่ในขณะนี้ หากทุกคนมีการพัฒนาจิตตามหลักพุทธศาสนาแล้ว เชื่อว่าโลกจะมีความสุขและน่าอยู่มากกว่าที่เป็นอยู่อย่างแน่นอน

๓. แนวคิดเรื่องจิตในพุทธศาสนานิกายเซน

ไคเซตซ์ ที. สุกุอิ.^{๔๕} กล่าวไว้ในหนังสือเรื่อง “เซนกับวัฒนธรรมญี่ปุ่น” ว่า มีบทกวีของญี่ปุ่นที่เก่าแก่บทหนึ่งว่า จิต (mind) นี้แหละที่หลอกลวงจิตเดิม (Mind) เพราะมิได้มีจิตอื่นใดเลย โอ จิตเดิม (Mind) จงอย่าปล่อยให้ตัวเจ้า ถูกจิต (Mind) นำไปนอกเส้นทางเลย และอธิบายความว่า จิต (mind) เป็นจิตที่ผิด และจิตเดิม (Mind) เป็นจิตที่ถูก จิตที่ถูกได้รับความคุ้มครองให้พ้นจากจิตที่ผิด ทั้งนี้ก็เพื่อรักษาความบริสุทธิ์และเสรีภาพของจิตไว้ไม่ให้เสีย แต่ด้วยเหตุใดเหตุหนึ่ง ความปรารถนาก็เกิดจากจิตสัมผัสที่ผิด ๆ และทำให้จิตสมบูรณ์ที่ถูกมีมลทินไป เพราะฉะนั้นเราจะต้องคอยระมัดระวังจิตสัมผัสที่ผิด ๆ ให้ดี แสดงให้เห็นถึงการอธิบายความทำให้เข้าใจยิ่งขึ้น

ธีรทาส^{๔๖} กล่าวไว้ในหนังสือเรื่อง “ศิษย์โง่ไปเรียนเซน เล่ม ๒” ในศิลาจารึกแผ่นที่ ๖ โสลกของพระพุทธเจ้ากัสสป ดังข้อความว่า “ทั้งปวงสรรพสัตว์จิตบริสุทธิ์ ตามเดิมไม่เกิดไม่ได้ดับ คือกายและจิตเป็นมายาเกิด มายาเปลี่ยนแปลงในนั้นไม่มีบาปบุญ” จะเห็นว่าพระพุทธเจ้าก็ทรงเกี่ยวข้องกับจิตตั้งแต่เป็นพระโพธิสัตว์จนเป็นพระพุทธเจ้า

^{๔๔} พระราชวิสุทธิกวี, การพัฒนาจิต, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๒.

^{๔๕} ไคเซตซ์ บารุ๊กกัต, “ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับศาสตร์แห่งการดีความ”, พุทธศาสตร์ – ปรัชญาปริทรรศน์, ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๑ (มิถุนายน – ธันวาคม ๒๕๕๒) : ๓๗.

^{๔๖} ธีรทาส, ศิษย์โง่ไปเรียนเซน เล่ม ๒, (กรุงเทพมหานคร : แสงสุทธการพิมพ์, ๒๕๕๓), หน้า ๑๐๔.

อุษา โลหะจรรยา^{๓๓} กล่าวไว้ในหนังสือเรื่อง “พระถังซัมจั๋งชีวิตจริงไม่อิงนิยาย” ว่า คัมภีร์พระพุทธศาสนาที่สำคัญ ๆ ส่วนใหญ่ของฝ่ายมหายาน และบางส่วนของฝ่ายสาวกยานได้รับการแปลเป็นภาษาจีน ก่อกำเนิดกระแสแห่งการศึกษาหลักธรรมคัมภีร์เพื่อนำไปสู่ความเข้าใจในหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาที่ถูกต้อง แล้วนำมาปรับให้มีลักษณะที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมจีนมากขึ้น เป็นจุดเริ่มต้นการก่อตัวของนิกายต่าง ๆ โดยพระภิกษุชาวจีน ปลายพุทธศตวรรษที่ ๕ (ราว พ.ศ. ๕๔๕) มีการก่อตั้งสำนักสุขาวดีโดยสมณะฮุยเหียน (Hui Yuan) การประกาศปรัชญานิกายเทียนไท่ (Tian) หรือนิกายสังฆธรรมปุณฺฑริกโดยสมณะจื่ออี้ (Zhi Yi) ในปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๑ (ราว พ.ศ. ๑๑๑๘) การก่อตัวของนิกายฌาน (เซน) โดยท่านโพธิธรรม (Bodhidharma) ก็เกิดขึ้น

๑.๕.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระมหาสมบุญ วุฑฺฒิกโร^{๓๔} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “จิตตมาตรของนิกายโยคอาจารย์ : การศึกษาเชิงวิเคราะห์ บนฐานแนวคิดเรื่องจิตในพระพุทธศาสนาขุดค้น” กล่าวถึงเรื่องจิตว่านิกายโยคอาจารย์มองว่าจิตมีความเปล่งประกาย มีหน่ออ่อนแห่งความเป็นตถาคต และมีความงดงามโดยธรรมชาติ แต่กลับกลายเป็นจิตเศร้าหมองเพราะมนัสคิดปรุงแต่งสร้างกรรมอันวิจิตรพิสดารต่าง ๆ ภายใต้การครอบงำของอุปกิเลส จากนั้นผลแห่งกรรมอันวิจิตรก็ถูกเก็บสะสมไว้ในจิต (อาลัยวิชญาณ) นอกจากนั้น นิกายโยคอาจารย์ยังมีมุมมองอีกว่าจิตประภัสสรเป็นกลาง ๆ หรืออัปายากฤต

พระสมชาย สุภาจาโร^{๓๕} ได้วิจัยเรื่อง “กุศโลบายในพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน : กรณีศึกษาสังฆกรรมปุณฺฑริกสูตร” กล่าวว่า สามารถที่จะบรรลุธรรมได้ทันทีเมื่อได้ฟังธรรมดังข้อความที่ว่า คัมภีร์สังฆกรรมปุณฺฑริกสูตร เป็นคัมภีร์ที่เก่าแก่ที่สุดคัมภีร์หนึ่งของมหายานมีความหมายว่าเป็นพระสังฆกรรมของพระพุทธเจ้า ที่เปรียบเหมือนดอกบัวอันเป็นสัญลักษณ์ของความบริสุทธิ์และบริบูรณ์ ดอกบัวให้ผลคือการเบ่งบานงดงามพร้อมกับเมล็ดบัวที่แก่เต็มที

^{๓๓} อุษา โลหะจรรยา, พระถังซัมจั๋งชีวิตจริงไม่อิงนิยาย, (กรุงเทพมหานคร : ตอตาพับลิเคชั่น, ๒๕๕๑), หน้า ๑๓๕ – ๑๔๐.

^{๓๔} พระมหาสมบุญ วุฑฺฒิกโร, “จิตตมาตรของนิกายโยคอาจารย์ : การศึกษาเชิงวิเคราะห์บนฐานแนวคิดเรื่องจิตในพระพุทธศาสนาขุดค้น”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐).

^{๓๕} พระสมชาย สุภาจาโร, “กุศโลบายในพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน : กรณีศึกษาสังฆกรรมปุณฺฑริกสูตร”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐).

เช่นเดียวกันกับสังฆกรรมที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงประกาศนั้นให้ผลคือทำให้ผู้ฟังธรรมตรัสรู้ในทันที โดยนัยนี้ประเทศจีนและญี่ปุ่นจึงเชื่อว่าสังฆกรรมปฐกฐินเป็นพระสูตรสุดท้ายของพระพุทธเจ้า ซึ่งหมายความว่านอกจากพระสูตรนี้ พระพุทธเจ้าไม่เคยทรงแสดงพระสูตรที่สำคัญเช่นนี้อีกเลย

จันทรชนันท์ สิงหัตถ์^{๒๐} ได้กล่าวไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องจิต ในพระพุทธศาสนาเถรวาท และมหายานอินเดีย : ศึกษาเฉพาะกรณีพระสูตร พระอภิธรรม และสังกัณฐะสูตร” ว่า จิตในทรรศนะของเถรวาทเป็นธรรมชาติรับอารมณ์อยู่ตลอดเวลา เกิดดับสลับต่อเนื่องเป็นสันตติ เป็นตัวนำคอยกำหนดพฤติกรรมและบุคลิกภาพ และเป็นเหตุให้เกิดนามรูป สรรพสิ่งในโลกทั้งรูปและนามไม่มีสิ่งใดมีตัวตนอยู่โดยแก่นแท้ของมันเอง ต้องอิงอาศัยเหตุปัจจัย การพัฒนาจิตตามหลักคำสอนในเถรวาทอยู่บนพื้นฐานของวิปัสสนา ซึ่งมีรายละเอียดขั้นตอนซับซ้อน ปัญญาที่ได้จากการพัฒนาจิตนำไปสู่เป้าหมายสูงสุดคือนิพพานซึ่งเป็นภาวะที่จิตเป็นอิสระอย่างสมบูรณ์

๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย

วิธีการที่ใช้ศึกษาค้นคว้าวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Method) โดยศึกษาค้นคว้าข้อมูลทางเอกสาร (Documentary Research) โดยมีลำดับขั้นตอนดังนี้

๑.๖.๑ ขั้นรวบรวมข้อมูล

๑. รวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ คือพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๕

๒. รวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ ได้แก่เอกสาร ตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๒ ขั้นวิเคราะห์ข้อมูล

๑. นำข้อมูลที่ได้ ศึกษาวิเคราะห์ อธิบายความ และแสดงผลเพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ชัดเจนมากที่สุด

๒. เรียบเรียง นำเสนอผลการวิจัยต่อคณะกรรมการควบคุมสารนิพนธ์

๓. ปรับปรุงและแก้ไขตามคำแนะนำของคณะกรรมการควบคุมสารนิพนธ์

๔. นำเสนอผลการวิจัยฉบับสมบูรณ์

^{๒๐} จันทรชนันท์ สิงหัตถ์, “การศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดเรื่องจิตในพระพุทธศาสนาเถรวาท และมหายานอินเดีย : ศึกษาเฉพาะกรณีพระสูตร พระอภิธรรม และสังกัณฐะสูตร”, ปรินญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๕).

๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๗.๑ ทำให้ทราบแนวคิดเรื่องจิตในพุทธศาสนาเถรวาทกับพุทธศาสนานิกายเซน

๑.๗.๒ ทำให้ทราบพัฒนาการอธิบายความเรื่องจิตในพุทธศาสนานิกายเซน